

Папуша Владислав В'ячеславович,
*старший викладач кафедри педагогіки, психології і
корекційної освіти Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти*

ВНУТРІШНІ ПЕРЕДУМОВИ ПРОЯВЛЕННЯ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Анотація. *Стаття присвячена теоретичному аналізу й узагальненню внутрішніх передумов проявлення віктимної поведінки у підлітковому віці. Різноманітність психічних змін у підлітковому віці визначається багатьма факторами. Саме у цей період схильність потрапляти в ситуації, пов'язані з небезпекою для життя і здоров'я, найвища. Індивідуально-особистісні характеристики виступають своєрідним внутрішнім фільтром, що блокує чи, навпаки, інтенсифікує реалізацію підлітком віктимної поведінки. До визначальних інтенцій, які слугують передумовами реалізації віктимної поведінки у підлітковому віці, віднесено: довірливість, наївність, невпевненість, нестійку та неадекватну самооцінку, максималізм, імпульсивність, агресивність, тривожність, навіюваність, екстернальний локус контролю.*

Ключові слова: *внутрішні передумови, реалізація, віктимна поведінка, підлітковий вік.*

Папуша Владислав Вячеславович

ВНУТРЕННИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ПРОЯВЛЕНИЯ ВИКТИМНОГО ПОВЕДЕНИЯ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

Аннотация. *Статья посвящена теоретическому анализу и обобщению внутренних предпосылок реализации виктимного поведения в подростковом возрасте. Разнообразие психических изменений в подростковом возрасте определяется многими факторами. Именно для этого периода характерна самая высокая склонность подростка попадать в ситуации, связанные с опасностью для жизни и здоровья. Индивидуально-личностные характеристики выступают своеобразным внутренним фильтром, блокирующим или, наоборот, интенсифицирующим реализацию подростком виктимного поведения. К определяющим интенциям, которые выступают предпосылками реализации виктимного поведения в подростковом возрасте, отнесены: доверчивость, наивность, неуверенность, неустойчивая и неадекватная самооценка, максимализм, импульсивность, агрессивность, тревожность, внушаемость, экстернальный локус контроля.*

Ключевые слова: *внутренние предпосылки, реализация виктимного поведения, подростковый возраст.*

Vladyslav Papusha

INTERNAL PREREQUISITES OF IMPLEMENTATION OF A VICTIM BEHAVIOR IN ADOLESCENCE

Abstract. *The article is devoted to a theoretical analysis and generalization of a internal preconditions implementation of victim behavior in adolescence. A variety of psychological changes in adolescence is determined by many factors. During this period the tendency to fall under situations of danger to life and health is the highest. Individual personal characteristics are kind of an internal filter that blocks or conversely intensify implementation of teenager victim behavior. Defining intentions that serve as prerequisites for the implementation of victim behavior in adolescence include: credulity, innocence, uncertainty, unstable and inadequate self-esteem, perfectionism, impulsivity, aggression, anxiety, suggestibility, external locus of control.*

Key words: *internal prerequisites, implementation, victim behavior, adolescence.*

Постановка проблеми

Економічна й соціальна нестабільність сьогодення, глобалізація, невизначеність, трансформація соціальної дійсності сприяють падінню духовних і моральних цінностей, підвищенню конфліктності, агресивності в соціальних і міжособистісних відносинах й призводять до появи нових соціальних проблем, які, передусім, позначаються на соціалізації й розвитку сучасних підлітків та віктимізації якось їх частини.

Актуальність проблеми дослідження. Підлітковий вік – період інтенсивних змін, які виявляються практично у всіх сферах психічної реальності – в когнітивній, емоційно-вольовій, комунікативній та поведінковій, підвищуючи ступінь віктимної уразливості підлітка. Саме у цей період схильність потрапляти в ситуації, пов'язані з небезпекою для життя і здоров'я, найвища. Відомо, що підлітковий віковий період є емоційно насиченим і відрізняється від інших вікових етапів глибиною і тривалістю переживань, руйнуванням звичних, засвоєних раніше способів емоційного реагування, домінуванням різноманітних емоційних станів, які з часом можуть закріпитися як стійкі емоційні якості особистості²⁰. Одна з яскравіших характеристик цього періоду – особистісна нестабільність, яка виявляється в емоційній лабільності, тривожності, суперечливості почуттів, моральній нестійкості, коливаннях самооцінки⁹. За умови недостатніх внутрішніх ресурсів і несприятливої загальної життєвої ситуації підліток стає найуразливішим до стресу, й тяжкі життєві умови можуть спровокувати прояв віктимності⁵.

²⁰ Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст : проблемы становления личности / Э. Ремшмидт. — М. : Мир, 1994.

⁹ Кідалова М. М. Психологічні особливості прояву емоційних бар'єрів у підлітковому віці / М. М. Кідалова // Психологічні перспективи : спец. вип. «Становлення особистості як суб'єкта життєвого шляху». — 2011. — Т. 2. — С. 38–50.

⁵ Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності / М. Й. Боришевський. — К. : Академвидав, 2010. — 416 с.

Відтак, підлітковий вік є найбільш затребуваним для дослідження різних типів віктимної поведінки: це період життя людини, який відрізняється високою інтенсивністю процесів соціалізації та індивідуалізації. Дорослішання характеризується інтенсивними пошуками свого місця у світі, в суспільстві, в системі соціальних стосунків, а також розширенням усвідомлення власних особливостей, здібностей з погляду відповідності вимогам соціуму. У зв'язку з цим підлітку слід погоджувати свої потреби з очікуванням довколишніх та вимогами соціальних норм. Необхідність такого погоджування часто пов'язана із значними труднощами, котрі й стають причиною виникнення суперечностей у розвитку підлітка, які можуть протікати в гострій формі, зумовлюючи сильні емоційні переживання, порушення у поведінці, у їхніх взаєминах з дорослими та ровесниками¹⁰.

Аналіз основних досліджень та публікацій

Аналіз наукових джерел з означеної проблеми дав можливість виділити такі основні напрями, за якими проводиться дослідження цього феномену: класифікація та типологія відхилень у розвитку і поведінці підлітків¹²; соціальні аспекти дитячих відхилень¹³; особистісні й інтелектуальні особливості підлітків⁴; стійкість та різноманітність емоційних бар'єрів підлітків⁹; форми та причини виникнення девіантної поведінки підлітків²¹. У працях вітчизняних^{3;7} та зарубіжних науковців^{6;14} експліковано й описано насамперед кримінальні, кримінально-процесуальні характеристики жертв злочинів.

Інтерес дослідників до проблеми віктимної поведінки особистості пояснюється тим, що вона, з одного боку, заломлює і висвічує особливості сучасного життя і стан суспільства, а з іншого – у цьому складному й інтенсивно досліджуваному напрямі залишається чимало невирішених проблем. Серед них – питання про механізми, умови і фактори віктимної поведінки, а також психолого-педагогічні чинники її запобігання.

Мета статті полягала у виявленні внутрішніх передумов проявлення віктимної поведінки у підлітковому віці.

¹⁰ Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. — М. : Мысль, 1989. — 223 с.

¹² Леванов Е. А. Подросток: концепция психопластики личности / Е. А. Леванов. — М., 2000. — С. 24–48.

¹³ Максимова Н. Ю. Курс лекций по детской патопсихологии: учеб. пособие / Н. Ю. Максимова, Е. Д. Милютина. — Ростов н/Д : Феникс, 2000. — С. 205–233.

⁴ Божович Л. И. Проблемы формирования личности / Л. И. Божович. — М. : Изд-во Ин-та практ. психологии ; Воронеж : МОДЭК, 1995. — 352 с.

⁹ Кідалова М. М. Психологічні особливості прояву емоційних бар'єрів у підлітковому віці / М. М. Кідалова // Психологічні перспективи : спец. вип. «Становлення особистості як суб'єкта життєвого шляху». — 2011. — Т. 2. — С. 38–50.

²¹ Титаренко Т. М. Испытание кризисом. Одиссея преодоления / Т. М. Титаренко. — К. : Людопринт Україна, 2009. — 277 с.

³ Белоусова З. И. Проблемы виктимного поведения личности / З. И. Белоусова, С. П. Гиренко. — Запорожье. — 1996. — С. 231.

⁷ Віктимологія та агресологія: навч. посіб. / Н. Ю. Волянюк Г. В. Ложкін; В. В. Папуша; за заг. ред. Н. Ю. Волянюк, Г. В. Ложкіна. — Р. : Прінт Хауз, 2010. — 265 с.

⁶ Вандышев В. В. Виктимология: что это такое? / В. В. Вандышев. — Л. : Знание, 1978. — 20 с.

¹⁴ Малкина-Пых И. Г. Виктимология. Психология поведения жертвы / И. Г. Малкина-Пых. — СПб. : Питер, 2017.

Виклад основного матеріалу

Активність особистості в межах суспільно-організаційних форм взаємодії виступає як її поведінка. Поведінка — це спосіб включення особистості в діяльність, вона обумовлена конкретно-історичним розвитком певної особи. Діяльність — це завжди те, що саме робить особистість. Поведінка — це завжди те, яким чином, способом це «щось» особистість робить. Поведінка — процес взаємодії особистості із середовищем, що опосередкований її зовнішньою (моторною) й внутрішньою (психічною) активністю¹⁸. Щодо трактування віктимної поведінки, то у психологічній науці її розуміють як свідому або несвідому поведінку потенційної жертви, що сприяє та зумовлює в певній життєвій ситуації формуванню умов, за яких виникає можливість спричинення їй шкоди протиправними діями⁶. Головна ознака віктимної поведінки — це здійснення певних дій або бездіяльність, які сприяють тому, що людина опиняється в ролі жертви.

Своєрідність віктимної поведінки підлітка залежить від характеру взаємин із оточенням, соціумом, від норм, ціннісних орієнтацій та рольових приписів. Іншими словами, основні причини різної поведінки, зокрема віктимної, мають психологічне походження^{17; 19}.

Встановлено, що підлітковий вік (період від 11–14 ± 2 роки) є специфічним чинником, що підвищує ступінь віктимної уразливості підлітка, втім особливості реалізації віктимної поведінки детерміновані комплексом індивідуально-психологічних властивостей особистості.

Як зазначається у науковій літературі,^{10; 12} у підлітків під час дорослішання йде глобальна перебудова організму. Це період бурхливого і нерівномірного зростання: процес розвитку й завершення формування кісткового апарату відбувається швидше, ніж м'язовий розвиток організму. Спостерігається невідповідність, нерівномірність у розвитку серцевого м'яза і судин. Посилена діяльність залоз внутрішньої секреції призводить до тимчасових розладів кровообігу, підвищення артеріального тиску, напруження серцевої діяльності, підвищення збудження. Усі ці фактори позначаються на підвищенні дратівливості, швидкій стомлюваності, запамороченню, прискореному серцебитті. Центральним фактором є статеве дозрівання, що також впливає на роботу внутрішніх органів. З'являється статевий потяг (часто неусвідомлюваний) і пов'язані з ним нові переживання, фантазії, думки.

¹⁸ Орлов А. Б. Личность и сущность: внешнее и внутреннее «Я» человека / А. Б. Орлов // Вопросы психологии. — 1995. — № 2. — С. 5–19.

⁶ Вандышев В. В. Виктимология: что это такое? / В. В. Вандышев. — Л.: Об-во «Знание» РСФСР, 1978. — 20 с.

¹⁷ Минская В. С. Виктимологические факторы и механизмы преступного поведения / В. С. Минская, Г. И. Чечель. — Иркутск, 1988. — 120 с.

¹⁹ Папуша В. В. Влияние батьківсько-сімейного виховання на віктимну поведінку підлітків / В. В. Папуша // Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. — Тернопіль: Стереарт, 2014. — С. 357–359.

¹⁰ Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. — М.: Мысль, 1989. — 223 с.

¹² Леванов Е. А. Подросток: концепция психопластики личности / Е. А. Леванов. — М., 2000. — С. 24–48.

Доречно виокремити декілька сфер, в яких підлітки відчують найбільші труднощі, а їх невіршеність частіше за все призводить до того, що у підлітка підвищується ступінь конфліктності та віктимної уразливості.

Перша сфера, в якій виникають проблеми – це поведінкова. Із підлітком іноді стає складно спілкуватися, в нього порушується звичний стиль взаємин, з'являється нестабільність в поведінці з довколишніми. Насамперед має місце однотипний спосіб реагування на труднощі, з якими підліток стикається. Нестабільність характеризується ще й тим, що відбуваються деякі коливання у взаєминах. Водночас наявні спроби уникнути вирішення проблем у спілкуванні, що пов'язано із відсутністю вміння спілкуватися в нових для нього умовах життєдіяльності, оскільки в період статевого дозрівання змінюється сприйняття навколишніх людей і ставлення підлітка до них. Відсутність розвинутої рефлексії, внутрішньої потреби все аналізувати й ухвалювати вірне рішення, невміння використовувати адекватні способи поведінки в комунікації призводить до того, що підлітки або прагнуть уникнути цих проблем, або поводять себе вкрай нестабільно стосовно оточення. Така емоційна невірноваженість створює підстави для дестабілізації їхньої поведінки¹².

У поведінковій сфері підлітка спостерігається певний завищений рівень домагань при відсутності критичної оцінки власних можливостей. Статус підлітка передбачає виразну позицію дорослості, а невідповідність домагань і власної критичності призводить до нерозуміння з боку довколишніх і до конфліктів, які у нього з'являються.

Природно, що складний процес розвитку самосвідомості призводить до того, що у підлітків з'являється схильність до прояву нового егоцентризму, який пов'язаний з розвитком «самості», з появою потреби самому ухвалювати рішення. Розвиток «самості» при підлітковому максималізмі може призводити до егоцентризму. «Я» – на чолі всього, а відтак все, що не підтримує цю позицію, викликає у підлітка агресивність, тобто з'являються ознаки агресивної поведінки. У цій ситуації підліток відчуває себе невпевнено, але при цьому вважає себе центром всесвіту.

Максималізм, який властивий підлітку, проявляється в таких якостях, як нетерплячість, імпульсивність, емоційність, що, в свою чергу, не дає йому набутти ту стійкість, яка потрібна йому. Нетерплячість і нетерпимість у справах, у схваленні будь-яких рішень призводить до конфліктної поведінки.

Другою сферою, в якій відбуваються зміни, є афективна сфера. Вона характеризується емоційною лабільністю, низькою фрустрованістю, невисокою толерантністю. Ці явища обумовлюють швидку появу у підлітка відчуття підвищеної тривоги. Тобто невміння бути терплячими, бути впевненими, врівноваженими призводить до виникнення тривоги не як відхилення, а як депресивного стану, в якій потрапляють підлітки. Високий рівень домагань і претензій на домагання, але при цьому занижена й нестабільна самооцінка підлітка – суперечність для підліткового віку. Оскільки у нього ще не сформувалася

¹² Леванов Е. А. Подросток: концепция психопластики личности / Е. А. Леванов. — М., 2000. — С. 24–48.

адекватна самооцінка, то характерним для нього є катастрофізація негативних подій.

Третя сфера – це мотиваційно-потребова, яка також впливає на появу конфліктності в підлітковому віці. Поведінкова реакція групування із однолітками, яка характерна для підлітків, призводить до певного блокування. Підліток прагне самостійності, відповідно починає блокувати потребу в захищеності, він бажає навчитися захищатися сам, але зможе це не одразу, відтак починає коливатися, з'являється невпевненість в собі, в своїх силах, позиціях, а звідси потреба визнання в тій референтній групі, в яку він потрапив або намагається.

Четверта сфера – це когнітивна сфера. Вона характеризується надочікуванням від інших, а нереалізованість очікування зумовлює виникнення негативних емоцій. Відчуття нестійкості посилюється від стандартних дорослих установок. У когнітивній сфері є ще така позиція, як ескапізм, властива для підліткового віку; це уникання проблем. Підліток дуже часто є неспроможним самостійно вирішувати ту або іншу проблему, а за умови «успішного» блокування багатьох позицій дорослими, він не хоче ні з ким радитися і обирає як найдоречніший для нього варіант – уникання. Має місце в когнітивній сфері і позиція селективності вибору, тобто побудова висновку, який ґрунтується на деталях, що вирвані із контексту. Втім деталь, яка вирвана із контексту, досить часто набуває абсолютно інший сенс.

Порушення, які мають місце в означених чотирьох сферах, обумовлюють прояв проблем і конфліктів в підлітковому віці, а відтак можуть призвести до формування віктимної поведінки підлітка.

Для розуміння внутрішніх передумов, які слугують підґрунтям для віктимної поведінки у підлітковому віці, важливе значення має структура самосвідомості, міра гармонійності розвитку її складових. Міра адекватності компонентів самосвідомості справляє значний вплив на гармонійність внутрішнього світу підлітка, його психічного здоров'я, тоді як неузгодженість та неадекватність компонентів самосвідомості призводить до внутрішньої та зовнішньої конфліктності¹¹. Центральним новоутворенням особистості підлітка, яке пов'язане з якісним зрушенням у розвитку самосвідомості, є виникнення у них уявлення про себе уже не як про дитину. Дієвою стороною уявлення є прагнення бути і вважатися дорослим. Якщо ставлення дорослого до підлітка не відповідає цьому його новому сприйняттю, то підліток всіма доступними йому засобами намагається утвердити себе самостійним суб'єктом, здатним на незалежні прояви у поведінці, в окремих вчинках²³. При цьому протест і непокора підлітків є засобом, за допомогою якого підліток хоче

¹¹ Кузікова С. Б. Можливість зниження конфліктності у підлітків шляхом корекції їх «Я-концепції» / С. Б. Кузікова // Психологія : зб. наук. пр. НПУ ім. М. П. Драгоманова — К., 2009. — Вип. 2(9). — С. 222–226.

²³ Olweus D. Bullying at School: What We Know and What We Can Do (Understanding Children's Worlds) / D. Olweus. — Oxford : Blackwell Publishers, 1993. — 140 p.

домогтися зміни попереднього типу взаємин з дорослим на новий, специфічний для спілкування дорослих людей.

Проблемне поле наукового дослідження повинне включати аналіз різних поглядів і підходів до аналізу внутрішніх передумов віктимної поведінки підлітка. Саме в еkleктичній орієнтації, об'єднанні ідей різних авторів і наукових напрямів вбачається найкраща можливість для з'ясування тих індивідуально-психологічних характеристик, які є визначальними у детермінації віктимної поведінки підлітків.

З огляду на наукові здобутки зарубіжних психологів^{8; 15; 16} сьогодення прослідковується тенденція різнорівневого аналізу індивідуально-психологічних характеристик як чинників віктимної поведінки особистості.

Так, в роботі⁷ індивідуально-психологічні характеристики особистості підлітка, що пов'язані із проявами віктимної поведінки, поділяють на дві групи – загальні й індивідуальні.

До загальних належать: довірливість, допитливість, наївність, невміння адекватно реагувати на ситуацію, відставання психічного розвитку від фізичного, фізична слабкість тощо.

Індивідуальні властивості можуть бути поділені на: біопсихологічні, психологічні та соціально-психологічні. До біопсихологічних факторів відносяться: тип темпераменту, наявність рис, характерних для одного з патопсихологічних симптомокомплексів (шизофренічний, психопатичний тощо). До психологічних належать: агресивність, тривожність, жорстокість, необ'єктивна оцінка можливостей, емоцій, невірноваженість або наявність однієї чи декількох акцентуацій характеру. До соціально-психологічних належать: потреба у спілкуванні, самоствердження, правова необізнаність, незнання головних методів забезпечення особистої безпеки тощо.

Деякі автори^{1; 8; 15; 16} вважають, що до внутрішніх детермінант віктимності слід віднести: по-перше, психодинамічні базисні властивості особистості, що відображають індивідуальний рівень її функціонування, по-друге, програмові властивості, що формують змістовно-сміслові програми поведінки та діяльності. У дослідженні К. Фоміних першорядними визнаються програмові

⁸ Долговых М. П. Психологическая детерминация проявления виктимного поведения личности подростка : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / М. П. Долговых ; Рос. ун-т дружбы народов. — Тольятти, 2009. — 189 с.

¹⁵ Матанцева Т. Н. Факторы виктимного поведения подростков как социальная проблема психологической науки [электронный ресурс] / Т. Н. Матанцева // Концепт : науч.-метод. электрон. журнал. — 2016. — Т. 8. — С. 74–81. — Режим доступа : <http://e-koncept.ru/2016/56124.htm> (дата обращения 22.09.2016).

¹⁶ Матусевич А. М. Психологические аспекты виктимности / А. М. Матусевич, Л. В. Кубышко // Молодой ученый. — 2014. — № 8. — С. 924–927.

⁷ Віктимологія та агресологія: навч. посіб. / Н. Ю. Волянюк, Г. В. Ложкін; В. В. Папуша; за заг. ред. Н. Ю. Волянюк, Г. В. Ложкіна. — Р. : Принт Хауз, 2010. — 265 с.

¹ Андронникова О. О. Психологические факторы возникновения виктимного поведения подростков : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» [электронный ресурс] / О. О. Андронникова ; Новосибирский гос. пед. ун-т. — Новосибирск, 2005. — Режим доступа : <http://www.disscat.com/content/psikhologicheskie-factory-vozniknoveniya-viktimnogo-povedeniya-podrostkov#ixzz4N36jPISm>

⁸ Долговых М. П. Психологическая детерминация проявления виктимного поведения личности подростка : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / М. П. Долговых ; Рос. ун-т дружбы народов. — Тольятти, 2009. — 189 с.

властивості особистості, що відбиваються у поведінці: соціально обумовлені властивості особистості – спрямованість, моральні якості, установки, мотиви, які виявляються насамперед у ставленні до людей, до себе, до роботи, до речей; індивідуально набутий досвід – знання, навички, вміння, звички; рівень особистої культури – специфіка взаємодії з навколишнім макро- і мікросоціумом особистості за допомогою реалізації її життєвого сценарію²².

У роботі¹⁷ з'ясовано, що основними **детермінантами**, які призводять до віктимності підлітків, виступають поєднання тривожності, агресивності і навіюваності. Віктимізувальний вплив агресії полягає в активній провокації насильства. Віктимізувальний вплив тривожності полягає у сприйнятті навколишнього середовища як невизначеного і ворожого, від якого підліток захищається способами, що не завжди мають конструктивний характер. Віктимізувальний вплив навіюваності підлітка пов'язаний з негативним ставленням до себе та невпевненістю.

Досліджуючи передумови виникнення віктимної поведінки, О. Андроннікова¹ виявила комплекс психо-фізіологічних (специфічні особливості підліткового віку, статево-рольові відмінності), індивідуально-психологічних (особливості самооцінки, емпатії, рівень суб'єктивного контролю, відчуття соціальної підтримки, тривожність, сміливість у спілкуванні, самозаглибленість, радикалізм, рівень фрустрації) та соціо-психологічних (ворожість, директивність, непослідовність батьків) факторів. Дослідниця наголошує, що індивідуальна віктимологічна профілактика підлітків повинна базуватися на розумінні психофізіологічних передумов і дефектів індивідуально-психологічного характеру (включаючи порушення емоційно-вольової та мотиваційної сфер) та соціально-психологічних особливостей особистості підлітка.

Внаслідок емпіричних досліджень М. Долгових виокремила низку індивідуально-психологічних детермінант, що обумовлюють прояв віктимної поведінки, а саме: низьку самооцінку і рівень суб'єктивного контролю, відсутність відчуття соціальної підтримки, а також виражену емпатію, високу тривожність і фрустрацію⁸.

Отже, індивідуально-особистісні характеристики виступають своєрідним внутрішнім фільтром, що блокує чи, навпаки, інтенсифікує реалізацію підлітком віктимної поведінки. Систематизація теоретичних даних дала змогу

²² Фоминых Е. С. // Концепт: науч.-метод. электрон. журнал [электронный ресурс] / Е. С. Фоминых. — 2014. — № 5. — Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-mehanizmy-viktimnosti>

¹⁷ Минская В. С. Виктимологические факторы и механизмы преступного поведения / В. С. Минская, Г. И. Чечель. — Иркутск, 1988. — 120 с.

¹ Андронникова О. О. Психологические факторы возникновения виктимного поведения подростков : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» [электронный ресурс] / О. О. Андронникова ; Новосибирский гос. пед. ун-т. — Новосибирск, 2005. — Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/psihologicheskie-factory-vozniknoveniya-viktimnogo-povedeniya-podrostkov#ixzz4N36jPISm>

⁸ Долгових М. П. Психологическая детерминация проявления виктимного поведения личности подростка : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / М. П. Долгових ; Рос. ун-т дружбы народов. — Тольятти, 2009. — 189 с.

виокремити загальні й індивідуальні властивості особистості, що є найсуттєвішими внутрішніми передумовами, які беруть участь у формуванні та реалізації віктимної поведінки підлітків.

Висновки

Підлітковий вік розглядається як такий, під час якого суперечності розвитку набирають особливої гостроти. Це зумовлено специфічними явищами, що свідчать про перехід від дитинства до дорослості, що супроводжується якісною перебудовою всебічного розвитку особистості. Схильність потрапляти в ситуації, пов'язані з небезпекою для життя і здоров'я у підлітковому віці, є найвищою. До визначальних інтенцій, які слугують передумовами реалізації підлітком віктимної поведінки, віднесено: довірливість, наївність, невпевненість, нестійку та неадекватну самооцінку, максималізм, імпульсивність, агресивність, тривожність, навіюваність, екстернальний локус контролю.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі

Перспективним може бути емпіричне дослідження внутрішніх передумов реалізації віктимної поведінки у підлітковому віці залежно від соціального статусу родини .

Список використаних джерел

1. Андронникова О. О. Психологические факторы возникновения виктимного поведения подростков : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» [электронный ресурс] / О. О. Андронникова ; Новосибирский гос. пед. ун-т. — Новосибирск, 2005. — Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/psikhologicheskie-factory-vozniknoveniya-viktimnogo-povedeniya-podrostkov#ixzz4N36jPISm>
2. Анисимов А. И. Виктимная психология. Системно-деятельностный подход к обнаружению аверсивного стимула : монография / А. И. Анисимов, М. С. Матусевич, О. В. Шатровой. — СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2013. — С. 18–28.
3. Белоусова З. И. Проблемы виктимного поведения личности / З. И. Белоусова, С. П. Гиренко. — Запорожье. — 1996. — С. 231.
4. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / Л. И. Божович. — М. : Изд-во Ин-та практ. психологии ; Воронеж : МОДЭК, 1995. — 352 с.
5. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності / М. Й. Боришевський. — К. : Академвидав, 2010. — 416 с.
6. Вандышев В. В. Виктимология: что это такое? / В. В. Вандышев. — Л. : Знание, 1978. — 20 с.
7. Віктимологія та агресологія: навч. посіб. / Н. Ю. Воляннюк, Г. В. Ложкін, В. В. Папуша ; за заг. ред. Н. Ю. Воляннюк, Г. В. Ложкіна. — Р. : Прінт Хауз, 2010. — 265 с.
8. Долговых М. П. Психологическая детерминация проявления виктимного поведения личности подростка : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 /

М. П. Долговых ; Рос. ун-т дружбы народов. — Тольятти, 2009. — 189 с.

9. Кідалова М. М. Психологічні особливості прояву емоційних бар'єрів у підлітковому віці / М. М. Кідалова // Психологічні перспективи : спец. вип. «Становлення особистості як суб'єкта життєвого шляху». — 2011. — Т. 2. — С. 38–50.

10. Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. — М. : Мысль, 1989. — 223 с.

11. Кузікова С. Б. Можливість зниження конфліктності у підлітків шляхом корекції їх «Я-концепції» / С. Б. Кузікова // Психологія : зб. наук. пр. НПУ ім. М. П. Драгоманова. — К., 2009. — Вип. 2(9). — С. 222–226.

12. Леванов Е. А. Подросток: концепция психопластики личности / Е. А. Леванов. — М., 2000. — С. 24–48.

13. Максимова Н. Ю. Курс лекций по детской патопсихологии: учеб. пособие / Н. Ю. Максимова, Е. Д. Милютин. — Ростов н/Д : Феникс, 2000. — С. 205–233.

14. Малкина-Пых И. Г. Виктимология. Психология поведения жертвы / И. Г. Малкина-Пых. — СПб. : Питер, 2017.

15. Матанцева Т. Н. Факторы виктимного поведения подростков как социальная проблема психологической науки [электронный ресурс] / Т. Н. Матанцева // Концепт : науч.-метод. электрон. журнал. — 2016. — Т. 8. — С. 74–81. — Режим доступа : URL: <http://e-koncept.ru/2016/56124.htm>

16. Матусевич А. М. Психологические аспекты виктимности / А. М. Матусевич, Л. В. Кубышко // Молодой ученый. — 2014. — № 8. — С. 924–927.

17. Минская В. С. Виктимологические факторы и механизмы преступного поведения / В. С. Минская, Г. И. Чечель. — Иркутск, 1988. — 120 с.

18. Орлов А. Б. Личность и сущность: внешнее и внутреннее «Я» человека / А. Б. Орлов // Вопросы психологии. — 1995. — № 2. — С. 5–19.

19. Папуша В. В. Влив батьківсько-сімейного виховання на віктимну поведінку підлітків / В. В. Папуша // Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. — Тернопіль : Стереарт, 2014. — С. 357–359.

20. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст : проблемы становления личности / Э. Ремшмидт. — М. : Мир, 1994.

21. Титаренко Т. М. Испытание кризисом. Одиссея преодоления / Т. М. Титаренко. — К. : Людопринт Україна, 2009. — 277 с.

22. Фоминых Е. С. Психологические механизмы виктимности [электронный ресурс] / Е. С. Фоминых // Концепт: науч.-метод. электрон. журнал. — 2014. — № 5. — Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-mehanizmy-viktimnosti>

23. Olweus D. Bullying at School: What We Know and What We Can Do (Understanding Children's Worlds) / D. Olweus. — Oxford : Blackwell Publishers, 1993. — 140 p.

Vladyslav Papusha

**INTERNAL PREREQUISITES OF IMPLEMENTATION
OF A VICTIM BEHAVIOR IN ADOLESCENCE**

The article is devoted to a theoretical analysis and generalization of a internal preconditions implementation of victim behavior in adolescence. Adolescence is a period of intensive changes which affect almost all spheres of psychic reality - the cognitive, emotion-volitional, communicative and behavioral. These changes increase the degree of manifestation of victim behavior. One of the most striking characteristics of this period is the personal instability, manifested in emotional lability, anxiety, contradictory feelings, moral instability, fluctuations in self-esteem. With the lack of internal resources and adversed life situations in general, teenager is the most vulnerable to the stress. Difficult living conditions can trigger the victim expression. The main feature of provocative behavior is the implementation of an action or omission that contributed to the fact that the teenager finds himself in the role of a victim. The peculiarity of teenage victim behavior depends on the nature of the relationship with the environment, society, the norms, values and role requirements. The main reasons for different behavior, including victim are because of a psychological origins. There are a four areas singled out, in which, adolescents experiencing the greatest difficulties and their suspense often leads to the fact that the adolescents' degree of conflict is increased. Due to this fact, the teenage victim vulnerability increased at the same time. A variety of psychological changes in adolescence is determined by many factors. During this period the tendency to fall under situations of danger to life and health is the highest. Individual personal characteristics are kind of an internal filter that blocks or conversely intensify implementation of teenager victim behavior. Defining intentions that serve as prerequisites for the implementation of victim behavior in adolescence include: credulity, innocence, uncertainty, unstable and inadequate self-esteem, perfectionism, impulsivity, aggression, anxiety, suggestibility, external locus of control.